

Сидорчук Н.Г. Самоосвіта як форма організації навчання у системі освіти дорослих // Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання. – Випуск 5. – 2014. – С. 179-183.

УДК 37.018.46

Сидорчук Н.Г.,
доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

САМООСВІТА ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті актуалізовано проблему розвитку освіти дорослих як один із аспектів реформування вітчизняної системи освіти. Визначено основні форми організації навчання в системі освіти дорослих, серед яких виділено самоосвіту як таку, що потребує всебічного комплексного вивчення з урахуванням нових соціальних, освітніх, культурно-просвітницьких тенденцій розвитку суспільства. На основі науково-педагогічного порівняльного аналізу подано змістову характеристику поняття самоосвіта, виділено його характеристики як форми організації навчання у системі освіти дорослих.

Ключові слова. Освіта дорослих, самоосвіта, самоосвіта у системі освіти дорослих.

В статье актуализирована проблема развития образования взрослых как один из аспектов реформирования отечественной системы образования. Определены основные формы организации обучения в системе образования взрослых, среди которых выделено самообразование как такая форма обучения взрослых, которая требует всестороннего комплексного изучения с учетом новых социальных, образовательных, культурно-просветительских тенденций развития общества. На основе научно-педагогического сравнительного анализа представлено содержательную характеристику понятия самообразование, выделено его характеристики как формы организации обучения в системе образования взрослых.

Ключевые слова. Образование взрослых, самообразование, самообразование в системе образования взрослых.

The article actualized the problem of development of adult education as an aspect of reform of our education system. The main forms of learning in adult education, including self-allocated as a form of adult education, which requires a comprehensive study to reflect new social, educational, cultural and educational trends in the development of society. Based on the research and teaching of comparative analysis presented substantial characteristics of the concept of self-

education, highlight the characteristics of both forms of learning in adult education.

Keywords. *Adult education, self-education, self-education in adult education.*

Важливим аспектом реформування системи освіти, що справляє значний вплив на її організацію і діяльність, є розвиток освіти дорослих (освіти впродовж життя), яку розглядають як цілеспрямований процес розвитку і виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм та послуг, здійснення освітньо-інформаційної діяльності в межах та поза межами загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти. Відомо, що освіта дорослих здійснюється закладами й установами:

- формальної освіти (загальноосвітні та професійні навчальні заклади, наукові, науково-методичні, методичні установи, науково-виробничі підприємства, інформаційні служби, інші юридичні та фізичні особи, які мають право на надання освітніх послуг, а також державні й місцеві органи управління освітою та самоврядування), яка регламентується з боку держави;

- неформальної освіти (учнівство на робочому місці, різноманітні курси для здобуття нової спеціальності й задоволення пізнавальних, соціальних потреб тощо), що пов'язана зі сферою захоплень, творчістю;

- інформальної освіти (освіта в процесі спілкування, читання, осмислення досвіду тощо).

За таких умов навчання здійснюється на основі використання цілого комплексу форм (очна, заочна, дистанційна тощо), серед яких провідне місце займає самоосвіта як така, що, на перший погляд, потребує витрати мінімальних або доступних засобів для її реалізації.

Проблема самоосвіти є багатогранною. Її значущість у навчанні знайшла своє відображення як у класичній педагогічній спадщині (А. Дистервег, Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський), зарубіжній науці (І.Г. Гердер, В. Оконь, Г. Шарельман та ін.), так і у вітчизняній науковій думці (В.К. Буряк, В.А. Козаков, П.І. Підкасистий та ін.).

Проблема самовдосконалення особистості засобами навчання привертає увагу багатьох дослідників. Обґрунтуванню загальнодидактичних основ самоосвіти присвячені праці С.І. Архангельського, Ю.К. Бабанського, В.І. Загвязинського, Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна, Г.І. Щукіної; системного підходу до самостійної роботи – А.М. Алексюка, В.П. Безпалька, В.А. Кан-Каліка, В.А. Козакова, А.Г. Молібога, П.І. Підкасистого; сутності, структури, змісту самоосвіти – О.І. Кочетова, П.Г. Пшебильського, Є.П. Тонконової, Я.С. Турбовського. Психологічні основи самоосвіти (мотиви, готовність) досліджені О.Я. Аретом, Л.І. Рувінським, Г.С. Сухобською, А.В. Усовою, В.П. Шпак. Питання професійної самоосвіти розкриті В.І. Андреєвим, Р.С. Гаріф'яновим, С.Б. Єлкановим, М.М. Заборщиковою, Б.Ф. Зікріною, Б.П. Зязіним, Є.Н. Ізюровою, Д.А. Казихановою, І.Л. Наумченко. Оптимізація взаємозв'язку післядипломного навчання та самоосвіти фахівців у системі підвищення кваліфікації висвітлена Н.В. Косенко, Ю.В. Кричевським, В.І. Кучинським, В.Б. Новичковим,

Т.М. Симоновою, П.В. Худоминським.

У працях зарубіжних авторів – Я. Бартецького, Дж. Брунера, Г. Вермеса, Г. Гібша, Г. Клейна, І. Ломпшера, В. Оконя, Б. Суходольського, А. Уліга, Н. Чакірова та ін., а також у дослідженнях Міжнародного комітету з освіти ЮНЕСКО, в спеціальних виданнях Чиказького, Гарвардського, Міннесотського, Кембриджського університетів розглянуті проблеми розвитку творчих здібностей тих, хто навчається, та пошук засобів організації їх самоосвітньої діяльності, представлені експериментальні дані педагогічних досліджень у галузі вдосконалення освіти і, в тому числі, самоосвіти.

Отже, проблема самоосвітньої діяльності охоплює широкий спектр питань. Проте чіткість у змістовій характеристиці самоосвітньої діяльності в системі освіти дорослих відсутня, що й потребує всебічного комплексного вивчення зазначеного поняття з урахуванням нових соціальних, освітніх, культурно-просвітницьких тенденцій розвитку суспільства до освіти дорослої людини. У статті на основі науково-педагогічного аналізу дамо змістову характеристику поняття самоосвіти як форми організації навчання у системі освіти дорослих.

Термін *"самоосвіта"* увійшов до російської та української мов у 30-60-х рр. XIX ст. Інтенсивне включення у книжкову лексику слів із першою займенниковою частиною «само» зумовлене позаомовленневими чинниками, а саме: «особливою увагою до будь-яких проявів духовних процесів окремої особистості та до розвитку активної діяльнісної першооснови загальнополітичного життя» [1, с. 300].

С.І. Ожегов у «Словаре русского языка» тлумачить самоосвіту як *«приобретение знаний путем самостоятельных занятий, без помощи преподавателя»*.

Дещо ширшим можна вважати визначення, подане у Великій Радянській Енциклопедії: *«Самоосвіта – самостійна освіта, отримання системних знань у певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя та ін., яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні із самостійністю у вивченні матеріалу»*.

У «Педагогічному словнику», виданому Академією педагогічних наук СРСР (1986), самоосвіта визначається як *«освіта, яку здобувають поза навчальними закладами шляхом самостійної роботи»*.

За «Українським педагогічним словником» С. Гончаренка (1997) *«самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань»* [2, с. 296].

Самоосвіта як педагогічна категорія розглядалася спершу як додаток (доповнення, підсистема, частковий прояв) категорії освіти і застосовувалася для розв'язання конкретних освітніх завдань: формування волі, боротьби з недоліками, розумового самовдосконалення (А.А. Веденов, В.М. Екземплярський, С.М. Ріверс). Ідея взаємозв'язку освіти та самоосвіти

знайшла свій подальший розвиток у роботах А.Я.Арета, О.О. Бодальова, А.Г. Ковальова, О.І. Кочетова, В.І. Селіванова та ін. Сутність, структура та зміст самоосвіти відображені в дослідженнях Т.Г. Браже, М.В. Башкірової, Л.І. Гоженко, М.М. Заборщикової, А.К. Маркової, І.Л. Науменко, П.Г. Пшебильського, Т.М. Симонової, Р.П. Скульського, Є.П. Тонконової, Я.С. Турбовського.

У наукових джерелах зустрічаємо такі взаємопов'язані поняття, як "самоосвіта" та "самостійна навчальна робота". Аналіз досліджень, здійснених А.К. Громцевою, П.І. Підкасистим, Н.А. Половніковою, Г.Н. Серіковим, А.В. Усовою, та попередні висновки автора [3] дозволили констатувати, що самостійна робота та самоосвіта є складними видами діяльності, тісно взаємопов'язаними між собою. Останнє часто створює ілюзію їх повного збігання.

Дійсно, як правило, у визначенні обох понять підкреслюється діяльнісний характер формування особистості, але під час самостійної роботи вказаний процес відбувається на основі досягнення цілей, поставлених іншою особою, – наприклад, викладачем; у ході ж самоосвітньої діяльності – відповідно до задумів самої особистості.

Згідно із більшістю визначень, самостійна робота здійснюється без участі керівника. Прикладом може служити навчальна самостійна робота, якою опосередковано керує викладач. Залежно від свого задуму він визначає термін виконання самостійної роботи під час навчальних занять або у позанавчальний час, пропонує завдання, проводить різного роду інструктажі щодо їх виконання, визначає глибину та обсяг обов'язкової частини виконання завдань із її здійснення (консультації, спостереження, співбесіди тощо), тобто визначає засоби діяльності особистості у процесі самостійного досягнення цілей. Участь керівника в самоосвітній діяльності визначеннями спеціально не зумовлюється: самоосвіта може здійснюватися за участю керівника або без неї, наприклад, під час самостійної роботи.

Принципова відмінність між самоосвітою та самостійною роботою полягає в тому, що в ході самоосвітньої діяльності особистість виступає суб'єктом своєї діяльності щодо досягнення самостійно визначених цілей, які і складають головний мотив самоосвітньої діяльності, в ході ж самостійної роботи цілі перед особистістю ставить керівник.

Аналіз зазначених трактувань поняття самоосвіти дозволяє виокремити три загальних підходи до його тлумачення. *Перший* з них характеризує самоосвіту як цілеспрямовану, плановану самостійну роботу фахівця з метою підвищення своєї професійної майстерності (М.М. Заборщикова, В.В. Новічков, П.Г. Пшебильський). У цьому випадку самоосвіта розглядається як суто професійна функція, а мета її здійснення пов'язується з підвищенням продуктивності професійної діяльності. *Другий*, більш широкий підхід, дозволяє тлумачити поняття самоосвіти як "індивідуально-особистісний процес цілеспрямованого та систематичного вдосконалення, розвитку себе та своєї діяльності" (Н.В. Козієв та ін.). За таких умов саме особистісний характер самоосвіти як засобу саморозвитку передбачає

наявність процесу самопізнання (Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська). Керуючись *третім* підходом, можна розглядати самоосвіту як вид, форму, засіб пізнавальної діяльності (Л.Г. Борисова, Г.Б. Бичкова, А.П. Владиславлев, П.Г. Пшебильський).

Враховуючи зазначене вище та специфіку діяльності системи освіти дорослих [4; 5; 6; 7], самоосвітою будемо називати неформальну освіту, що здійснюється дорослим учнем через засвоєння освітніх програм за мінімальної організації освітнього процесу або без керівництва цим процесом з боку педагогічних працівників [8]. Така її характеристика потребує чіткого структурування методів її реалізації дорослими учнями, що й стане перспективним напрямом наших наукових пошуків.

Література

1. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского языка в 30-90 гг. XIX века / Сорокин Ю.С. – М.: Наука, 1965. – 565 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Сидорчук Н.Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів: теорія та технологія формування: [монографія] / Н.Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с.
4. Даринский А. В. Кого и как включать в систему образования взрослых / А. В. Даринский // Педагогика. – 1995. – № 2. – С. 61–64.
5. Вершловский С. Г. Система образования взрослых как объект прогнозирования / С. Г. Вершловский // Человек и образование. – 2010. – № 1. – С. 16.
6. Змеев С. И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
7. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: наук.-метод. посіб. / за заг. ред. Пуцова В.І., Набоки Л.Я. – К.: Видавничий дім «Букрек», 2007. – 228 с.
8. Освіта дорослих [Електронний ресурс] / Українська педагогіка. Освітній портал. – Режим доступу: <http://ukped.com/statti/zagalna-pedagogika/2257-osvita-doroslih.html> – 14.12.2014 – Загол. з екрану.